

MIYAMOTO MUSASHI –
OMAN TIEN KULKIJA

Edellisessä lehdessä 6/08 sivulla 33 julkaistu MIYAMOTO MUSASHI – Oman tien kulkija -jutusta jäi kirjoittajan nimi pois. Kirjoittaja oli Jari Hintsanen Tampereelta. Pahoittelemme.

Budoka 1/2009, korjaus.

Myyttinen hahmo

Miyamoto Musashi (1584–1645) on yksi Japanin historian kuuluisimmista hahmoista. Voidaan sanoa, että hän oli oman aikansa legenda jo eläessään. Hänet tunnetaan myös nimillä Shinmen Takezō (nuoruuden ajan nimi) tai Miyamoto Bennosuke (nimi lapsena). Japanilaiset käyttävät hänestä myös nimitystä Miekkapyhimys (*Kensei*). Tämä 1600-luvun soturi tuli tunnetuksi miekan käytön mestarina ja strategina, mutta hän kunnostautui myös maalarina, runoilijana, kalligrafina ja kuvanveistäjänä. Musashi loi oman miekkailutyylin (*Hyōhō Niten Ichi-ryū*), jota hän kuvailee tiiviissä ja lyhyessä kirjoituksessaan *Viiden renkaan kirja* (*Gorin no sho*, 1645). Japanilaisessa populaarikulttuurissa Musashi on edelleenkin legendaarinen ja suosittu hahmo. Suuri suosio ei kuitenkaan tarkoita sitä, ihmiset Japanissa tai muualla maailmassa tunsivat todellisen Musashin. Hänestä liikkui jo hänen elinaikanaan myyttisiä tarinoita, jotka ylistivät hänet sankarilliseksi miekkamestariksi tai vastavuoroisesti kuvasivat hänet likaiseksi ja oudon näköiseksi mieheksi, joka ei koskaan käynyt kylvyssä.

Suuri yleisö niin Japanissa kuin lännessäkin tuntee lähinnä sen Musashin, joka esiintyy Yoshikawa Eijin romaanissa *Miyamoto Musashi*. Tämä mahtava eepos ilmestyi alun perin *Asahi* -sanomalehdessä jatkokertomuksena vuosina 1935-1939. Teos on sittemmin käännetty useille kielille (suomeksi 1985) ja se on ollut perustana lukuisille elokuville, lehtiartikkeleille, tv-sarjoille ja tietenkin manga-sarjakuville (*Vagabound*). Tunnetuin tähän teokseen perustuva elokuva on Inagaki Hiroshin ohjaama *Samurai Trilogy* (1954-1956), jonka ensimmäiselle osalle Yhdysvaltain elokuva-akatemia myönsi vuonna 1955 parhaan ulkomaisen elokuvan palkinnon (Honorary Award). Valitettavasti romaania on erehdytty pitämään aitona historiallisena kuvauksena, vaikka se on lähinnä fiktiivinen seikkailuromaani. Yoshikawa kylläkin perusti työnsä Musashin elämän tunnetuille tosiasioille, mutta täytti kuitenkin mielikuvituksellisesti historian jatkumossa esiintyvät katkot ja pimentoalueet esittäen näin oman näkemyksensä historian kulusta. Historiallinen Musashi ei siis ole aivan sama asia kuin Yoshikawan luoma Musashi. Yksinkertaistaen voidaan sanoa, että Yoshikawa esitti Musashin miehenä, joka omisti elämänsä henkisen rauhan ja valaistumisen etsimiseen. Musashin miekka muuttui näin tappavasta välineestä filosofisen etsinnän symboliksi.

Kirjallisia lähteitä, jotka käsittelevät Musashin koko elämää, on olemassa vähän. Toisaalta lähteitä, joissa Musashin nimi mainitaan jossakin asiayhteydessä, löytyy useita. Monet asiat ja tapahtumat ovat jääneet arvoituksiksi. Tästä huolimatta monet tämän päivän tutkijat ovat yrittäneet jäljittää todellista ihmistä myytin takaa. Luotettavimmat lähteet ovat ehkä Musashin harvat omat kirjoitukset ja säilynyt kirjeenvaihto. Useimmat historialliset kirjoitukset, jotka sivuavat Musashin elämää, ovat kuitenkin usein keskenään ristiriitaisia. Suurimmat erot löytyvät Musashin lapsuudesta. Kysymyksiä herättävät edelleenkin syntymäaika ja -paikka sekä vanhemmat. On kuitenkin yleisesti hyväksytty, että Musashin isä olisi Hirata Munisai, joka hallitsi miekan mestarillisen käytön lisäksi *jitte* -tekniikat. *Jitte* on noin 45 cm:n pituinen rautatai terästanko varustettuna kädensijalla, jonka yläpuolella on tyypillisesti kulmikas koukku. *Jitte* oli mestarin käsissä tehokas ase, koska sillä saattoi katkaista tai vääntää miekan terän tai lennättää aseensa käyttäjänsä käsistä. Usein on pohdittu sitä, opettiko Munisai taitonsa pojalleen ja missä määrin isän taidot vaikuttivat Musashin luomaan tyyliinsuuntaan, jossa käytetään mm. kahta miekkaa. Tyyliin sisältyy myös *jitte*-tekniikoita. Myös Munisain elinajasta ja hänen vaimoistaan (ja Musashin äidistä) on olemassa muutamia eri teorioita (ks. esim. Tokitsu 2004, 8-12).

Eräs suosittu historiallinen lähde on nimeltään *Nitenki*. Tämä alun perin Toyoda Seigon vuonna 1712 kirjoittama teos sisältää Musashin suorien seuraajien kommentteja. Toyodan poika Seishu on myös lisännyt siihen omia kommenttejaan ja pojanpoika Toyoda Kagefusa muokkasi ja saattoi työn valmiiksi vuonna 1775. Tässä dokumentissa on kuitenkin useita ristiriitaisuuksia, kun sitä verrataan muihin, luotettavimpiin lähteisiin. Vaikka teos perustuukin historiallisiin tosiasioihin ja sisältää epäilemättä joidenkin silminnäkijöiden havaintoja Musashin elämän viimeisestä ajanjaksosta, on siihen kuitenkin

suhtauduttava tietyin varauksin. Teoksen pohjana ovat pääasiassa Musashin seuraajien kertomukset, joita on epäilemättä hieman kaunisteltu.

Strategian tie käytännössä

Perinteisesti Japanissa ihmisen ikä laskettiin länsimaista poikkeavalla tavalla: ihminen oli jo syntyessään vuoden ikäinen, koska myös raskausaika laskettiin mukaan elinikään. Musashi itse ilmoittaa käyneensä ensimmäisen taistelunsa jo 13-vuotiaana, vuonna 1596. Koska Musashi syntyi vuonna 1584, oli hän modernin laskutavan mukaan (jota käytän tässä artikkelissa) itse asiassa 12-vuotias otellessaan ensimmäisen vastustajansa, Arima Kihein kanssa. Musashi oli nuoresta iästään huolimatta haastanut Arima Kihein, joka edusti kuuluisan miekkamestarin, Tsukahara Bokudenin (1489-1571) perustamaa *Shintō-ryū* -tyyliä. Arima aliarvioi ikäistään kookkaamman ja voimakkaamman Musashin, joka heitti Ariman maahan surmaten tämän puumiekallaan (*bokutō/bokken*). Musashi tuli myöhemmin tunnetuksi tavastaan taistella täysin varustautuneita vastustajia vastaan aseistautuneena pelkästään yhdellä tai kahdella puumiekalla.

20-vuotiaana (1604) Musashi otti kolmesti yhteensä Yoshiokan suvun kanssa Kiotossa. Ensin Musashi haastoi Yoshioka Seijuron, joka vahingoittui, mutta selvisi kohtaamisesta hengissä. Seijuro luopui tämän jälkeen kokonaan velvollisuuksistaan koulun päämiehenä ja ryhtyi munkiksi. Hänen veljensä Denshichiro yritti palauttaa koulun kunnian siinä kuitenkaan onnistumatta ja saaden surmansa. Yoshiokan klaanin oli yritettävä vielä kerran: Seijuron poika Matashichiro oli nyt koulun muodollinen päämies ja koulun kunnia riippui hänestä. Matashiron nuoren iän (11-12-vuotias) vuoksi taistelemisen yksin ei tullut kysymykseen, joten hänellä oli useita avustajia, jotka olivat varustautuneet miekoin, keihäin, jousin ja kiväärein. Lähteestä riippuen avustajien lukumäärä vaihtelee parista tusinasta aina muutamiin satoihin. Matashichiro oli siis vain koulun kunnian symboli ja "kaksintaistelu" muuttui yhteenotoksi lukuisan miesjoukon ja Musashin välillä. Monikertaisesta miesylivoimasta huolimatta Musashi surmasi Matashichiron saavuttaakseen kiistattoman voiton Yoshiokan koulusta. Voidaan kuitenkin kysyä, onko lapsen surmaamisessa loppujen lopuksi mitään mielekkyyttä?

23-vuotiaana (1607) Musashi taisteli *kusarigama* -mestari Shishindoa vastaan (etunimeä ei tunneta, Yoshikawa käytti romaanissaan nimeä Baiken). Kusarigamalla (ketjusirppi) hyökätään yleensä pyörittämällä painotettua ketjua pään yläpuolella ja heittämällä se vastustajan miekkaa kohti. Ketju sitoo vastustajan miekan ja tekee hänet toimintakyvyttömäksi. Tämän jälkeen voidaan vastustaja iskeä maahan sirpillä. Painotetulla ketjulla voidaan hyökätä myös suoraan vastustajaa kohti. Shishindo onnistui sitomaan Musashin miekan, mutta tuli kuitenkin yllätetyksi: Musashi heitti lyhyen miekan (*wakizashi*) vastustajansa rintaan.

Teräseen, veitsen tai miekan heittäminen (*shuriken*) oli aikanaan salainen taito, jota ei opetettu oman koulun ulkopuolisille. Myös taitoa harjoiteltaessa se useinkin naamioitiin toiseksi tekniikaksi mahdollisten ulkopuolisten tarkkailijoiden hämäämiseksi. Tekniikalla oli tarkoitus yllättää vastustaja aivan viime hetkellä. Kaksintaistelun alkaessa mahdollinen miekan tai veitsen heittoaie tuli pitää vastustajalta mahdollisemman pitkään salassa. Teräseen heittotaito oli Musashille ja muille hänen kaltaisilleen vaeltaville miekkamiehille (*shugyōsha*) käytännöllinen taito myös ravinnon hankinnassa metsästämisellä. Musashin kolmas ottopoika Takemura Yoemon tuli myös aikanaan tunnetuksi shuriken-taidoistaan.

Musashi kävi omien kirjoitustensa mukaan ainakin 60 kaksintaistelua häviämättä kertaakaan. Vuonna 1608 Musashi kuitenkin kohtasi Muso Gonnosuken, joka tuli haastamaan hänet otteluun aseenaan 1,2 m:n sauva tai puumiekka (*bōkken*). Musashi puolestaan käytti aseenaan tukevaa puunoksa ja iski sillä vastustajaansa otsaan, minkä seurauksena tämä kaatui maahan. Gonnosuke poistui paikalta nöyryytettynä. Tämä oli poikkeuksellista, koska kaksintaistelut johtivat useimmiten toisen kuolemaan tai ainakin pahaan loukkaantumiseen. Taistelun jälkeen Gonnosuke kehitti taistelutekniikkaansa edelleen. Hän oli tunnettu *bōjutsun* taitajana, mutta hän lyhensi *bōn* (*rokushaku bō*) 1,28 m:n pituiseksi ja kehitti näin lyhyen sauvan (*jō*), ja sille sopivat tekniikat. Jonkin ajan kuluttua hän kohtasi Musashin uudelleen ja hänen väitetään tällä kertaa voittaneen uuden tekniikkansa ansiosta. Tämä uusintaottelu oli ainoa kaksintaistelu, jonka Musashin väitetään hävinneen. Kohtaaminen mainitaan ensi kerran historiallisessa lähteessä (*Kaijō Monogatari*) vuonna 1629. Gonnosuken kehittämä taistelutyyli tunnetaan nimellä *Shindō* (tai *Shintō*) *Musō-ryū*.

Kuuluisimman kaksintaistelunsa Musashi kävi Ganryū -saarella 28-vuotiaana (1612) Sasaki Kojiroa vastaan. Kojiro oli kuuluisa pitkästä miekastaan, jolla hän oli surmannut lukuisia vastustajiaan. Kojiro oli lisäksi kehittänyt miekkailutekniikan, joka tunnettiin nimellä "pääskyisku" (*Tsubame gaeshi*). Tekniikan esikuvana oli pääskysen pyrstön liike sen lentäessä. Taistelu oli erikoinen, koska Musashi käytti aseenaan veneen aiosta veistämäänsä puumiekkaa. Kojiro sai surmansa. Tästäkin kohtaamisesta

historialliset kirjoitukset esittävät eri versioita: erään mukaan saarelle piiloutuneet Musashin kannattajat olisivat surmanneet Kojiron.

Itämaisten kamppailulajien tuntija ja harjoittelija (mm. jodo, Shintō Musō-ryū) Donn F. Draeger (1922-1982) puolestaan on aikanaan esittänyt väitteen, ettei Musashi kirjoittanut ollenkaan Viiden renkaan kirjaa/kirjakääröjä, vaan ne olisivat Musashin seuraajien työtä.

Viiden renkaan kirjakääröt

56-vuotiaana (1640) Musashi muutti Kumamoton linnaan Hosokawan suvun vieraaksi. 59-vuotiaana (1643) hän vetäytyi Kumamoton ulkopuolella vuoristossa (*Mount Iwato*) sijaitsevaan luolaan (*Reigando*). Siellä Musashi kirjoitti sittemmin klassikoksi muodostuneen teoksensa *Gorin no shon* eli Viiden renkaan (tai kehän) kirjan. *Gorin no sho* nimenä viittaa pagodaan, viisikerroksiseen buddhalaiseen rakennukseen (*gorinto*). Pagodan rakenne symboloi viittä elementtiä: maata, vettä, tulta, tuulta ja tyhjyyttä. Nämä elementit eivät voi esiintyä itsekseen. Ne kaikki muuttuvat olosuhteista riippuen ja suhteessa toisiinsa. Musashin teoksen luvut, alun perin siis yksittäiset kirjakääröt (*makī*), ovat kirjoitettu nimenomaan tämän saman keskinäisen riippuvuussuhteen mukaisesti. Jos yksittäisen kappaleen lukee erikseen huomioimatta muita, kokonaismerkitys katoaa.

Miekkailukoulun oppeja ei perinteisesti levitetty koulun ulkopuolisille, vaan tietotaito siirtyi koulun sisällä opettajalta oppilaille käytännön harjoitteluna, mikä perustui esimerkkeihin ja suullisiin opetuksiin, ei kirjoituksiin. Musashin kirjoitustyyli on varsin suoraviivainen vailla ajalleen tyypillistä kaunopuheisuutta. Toisaalta tekstissä esiintyy paljon toistoa sekä jonkun verran vertauskuvia ja aforismien kaltaisia neuvoja. Se on selvästi kirjoitettu henkilölle, joka *jo* osaa miekkailutekniikat kohtuullisella tai ylemmällä tasolla. Kirjoituksessa toistuu usein kehoitus: "Harjoittele ahkerasti". Tekstin tarkoitus on siis viimeistellä tekninen osaaminen ja kohdistaa huomio strategian osaamiseen.

Alun perin Musashi osoitti ja antoi Viiden renkaan rullat Terao Magonojolle. Hänen nuoremmalle veljelleen, Terao Motomenosukelle Musashi antoi oman kopion kirjoituksesta nimeltä *Hyoho sanju go kajo* ("35 ohjetta strategiasta", kirjoitettu alun perin vuonna 1641 lordi Hosokawa Tadatoshille). Näyttää siltä, että Musashi oli ajatellut veljesten jatkavan koulunsa johtohahmoina. Musashin eräs luottooppilas, Furuhashi Sozaemon teki lordi Hosokawa Mitsuhisan määräyksestä Viiden renkaan rullista kaksi kopiota, toisen lordille ja toisen itselleen. Furuhashin oma kopio kulkeutui nimellä *Ihon gorin no sho* hänen seuraajilleen. Lordille tehty kopio puolestaan on tunnetuin ja todennäköisesti juuri se, jonka ansiosta tunnemme tänä päivänä Viiden renkaan kirjoitukset. Aivan alkuperäistä, Musashin omakätistä kirjoitusta, ei ole kuitenkaan koskaan löydetty.

Ensimmäistä, Maan rullaa (*Chi no Makī*), voidaan pitää johdantona koko teokseen. Siinä Musashi esittelee lyhyesti jokaisen muun kappaleen sisällön. Tämän tekstin lopussa Musashi antaa lukijalle yhdeksän sääntöä, jotka ovat tulleet yleisesti tunnetuksi: "1) Ajattele rehellisesti. 2) Tie on harjoittelemista. 3) Pehdy kaikkiin taiteisiin. 4) Tunne kaikkien ammattien tiet. 5) Erot maallisten asioiden hyöty ja tappio. 6) Kehitä vaistomaisesti arviointia ja kaiken ymmärtämistä. 7) Havaitse näkymättömät. 8) Kiinnitä huomiota myös pikkuseikkoihin. 9) Älä tee mitään turhaa." (Miyamoto 1995, 58-59).

Toinen, Veden rulla (*Mizu no Makī*), esittelee Musashin oman miekkailutyylin (*Niten Ichi-ryū*) perusteet ja filosofian: "Jos hallitset miekkailun taidon, lyödessäsi yhden miehen sinä lyöt kenet tahansa maailmassa. Yhden voittaminen merkitsee samaa kuin kymmenen miljoonan voittaminen." (Musashi 1995, 53). Kolmas, Tulen rulla (*Hi no Makī*), käsittelee itse taistelua. Neljännessä, Tuulen rullassa (*Kaze no Makī*), Musashi tarkastelee muita miekkailun koulukuntia ja niiden eri tyylejä. Näitä kohtaan Musashi esittääkin kritiikkiä, koska monet miekkailukoulut näyttävät keskittyvän vain tekniikkaan, vartalon ja käsien asentoon. Musashi (1995, 93) esittääkin kysymyksen: "Mutta riittääkö voittamiseen pelkkä miekkailutaito?". Tästä kirjasta löytyy myös selkeitä viittauksia kohtaamiseen Sasaki Kojiron kanssa: "Se, että miehet olisivat riippuvaisia miekan pituudesta ja taistelisivat matkan päästä ilman hyödyllistä strategiaa, paljastaa heikkohenkisen sotataidon huonomuuden." (Miyamoto 1995, 94). Viides, Tyhjyyden rulla (*Ku no Makī*), on teoksen viimeinen. Tässä lyhyessä lopetuksessa on nähtävissä jossakin määrin *zen*-perinteen vaikutus.

Ensimmäinen englanninkielinen käännös teoksesta ilmestyi vuonna 1974 (Victor Harris). Tämä käännös, joka on ollut perustana suomennokselle, on saanut jonkin verran kritiikkiä osakseen. Jo käännöksen esipuheessa esiintyy useita virheitä historiallisissa yksityiskohdissa. Myös itse tekstin käännöksen tarkkuus on asetettu kyseenalaiseksi (esim. Friday, 1997). Toisaalta kaikki kääntäjät ovat törmänneet moniin vaikeuksiin kääntäessään Musashin tekstiä englanniksi. Yksinomaan itse japanin kieli on

muuttunut sitten 1600-luvun ja siinä on monia sanoja ja sanontoja, jotka eivät vain yksinkertaisesti käänny toiselle kielelle, ainakaan yksiselitteisesti. Esimerkkinä tästä voidaan mainita sana *kokoro*, joka voi tarkoittaa mm. henkeä, sydäntä tai tahtoa. Sanalle löytyy viiden päämerkityksen lisäksi lähes parikymmentä muuta variaatiota, riippuen aina siitä, missä yhteydessä ilmaisua käytetään. Ja kun Musashi käyttää *kokoro* -sanaa 24 kertaa Veden kirjan kappaleessa "Henkinen käyttäytyminen strategiassa", voi vain kuvitella kääntäjän tuskaa.

Oman tien kulkija

Jos Musashin voittoja tarkastelee strategisesta näkökulmasta, voidaan todeta, että tekniikka oli hänelle toisarvoista. Taktiikka, ajoitus, etäisyyden taju ja luovuus muodostivat olennaisen perustan hänen tavastaan lähestyä kaksintaistelua. Siitä huolimatta, että Musashi oli voimakas, riittävän nopea ja teknisesti osaava, on hän selvästi pyrkinyt hyödyntämään taisteluissaan myös psykologisen aspektin. Moniin kaksintaisteluihinsa hän meni myöhässä saaden vastustajan hermostumaan. Tätä strategiaa Musashi käytti myös Yoshioklaanin kanssa. Hän myöhästyi kahdesti, mutta kolmannen kerran muutti sitten taktiikkaa ollen tällä kertaa itse etuajassa. Näin hän pääsi yllättämään Matashichiron ja hänen saattueensa, jotka odottivat hänen myöhästyvän tälläkin kertaa. Musashi (1995,88) nimitti tätä "vuoren ja meren vaihteluksi": "Saattaa olla, että jokin on tehtävä kahdesti, mutta kolmatta kertaa älä yritä".

Musashi saattoi usein käyttää myös eri aseita, kuin mitä vastustaja oletti hänen käyttävän. Musashi toteaa aseiden merkityksestä strategiassa seuraavaa: "Sinulla ei saisi olla mielialsetta. Se, että tulee liian tutuksi jonkin aseensa kanssa, on yhtä suuri virhe kuin se, ettei tunne asetta tarpeeksi hyvin." (Miyamoto 1995, 57). Esimerkiksi kaksintaisteluun Sasaki Kojiroa vastaan Musashi tulikin yllättäen veistämiensä airon kanssa, joka oli Kojiron miekkaa hiveneren pidempi. Lisäksi hän oli jälleen reilusti myöhässä. Strategia oli tällä kertaa kaksitahoinen: myöhästyminen ja poikkeavan aseensa valinta. Musashi (1995, 85) puhuu tasapainosta: "Monivaiheisessa strategiassa vihollisen tasapainon horjuttaminen on tärkeää." Tämä viittaa fyysisen tasapainon lisäksi mielen tasapainoon. Musashi sai Kojiron mielentilan järkkymään. Nähdessään Musashin Kojiro menetti malttinsa lopullisesti paljastaen miekkansa ja heittäen dramaattisin keinoin miekan tupen meren aaltoihin, aivan kuin ei sitä enää tarvitsisi. Musashin mielestä ele ennakoiti Kojiron häviämistä.

Musashin ensimmäinen kirjallinen työ oli nimeltään *Hyodokyo* ("Peilikuva strategian tiestä"). Siitä on vielä olemassa kaksi kopiota, joissa on eri päivämäärät ja jotka on omistettu eri henkilöille. Toinen sisältää 21 artiklaa ja toinen 28. On arvioitu, että Musashi kirjoitti nämä työt 21. ja 24. ikävuosiensa välillä. Tämä systemaattinen kirjoitelma on Tokitsun (2004, 198-199) mukaan eräs todiste siitä, että Musashi ei omista väitteistään huolimatta ollut täysin itseoppinut. Kirjoituksessa esitellään mm. teräaseiden heittotaito (*shuriken*) ja jitten käyttäminen, molemmat taitoja, jossa Musashin isä, Munisai oli ollut taitava.

Vuonna 1645 viidennen kuun 12. päivänä Musashi kutsui seuraajansa luokseen antaakseen viimeiset muodolliset määräyksensä. Okinaga Yoriyuki sai hänen miekkansa ja Terao -veljeksille hän antoi edellä mainitut kirjoitukset. Tämän tehtyään Musashi tarttui siveltimeensä vielä kerran kirjoittaen lyhyen 21-kohtaisen tekstin, *Dokkodo* ("Tie, jota tulee kulkea yksin" tai "itsenäinen tie"). Viikon päästä Musashi kuoli 61-vuotiaana muutamien seuraajiensa ja toisen adoptiopoikansa, Iorin läsnä ollessa. Jotkut kirjoittajat sanovat hänen kuolleen kotonaan. Toiset puolestaan sanovat, että hänet kannettiin luolaansa, jossa hän odotti kuolemaansa *zazen* -istunnossa meditoiden.

Musashi itse tuskin koskaan edes kuvitteli, että hänen kirjoituksensa tultaisiin tuntemaan Japanin lisäksi ympäri maailmaa vielä satojen vuosien ajan. Tai, että niistä pyrittäisiin ammentamaan oppeja jopa liikeyritysten johtamiseen. Hurst (1982) kuitenkin huomauttaa, että Musashi henkilönä on huono roolimalli liikeyrityksille, jotka arvostavat esim. sitoutumista, luotettavuutta, ryhmän yhteenkuuluvuutta ja keskinäistä tukea. Viimeisiä vuosiaan lukuun ottamatta Musashi oli *ronin* (isännätön samurai), yksinäinen susi, joka oli lojaali vain itselleen. Hän ei myöskään koskaan avioitunut, vaikka adoptoi kolme poikaa (ensimmäinen oli Mikinosuke).

Suomesta löytyy kaksi seuraa, joilla on *Nitenin* nykyisen päämiehen (*soke*), Iwami Toshio Genshon lupa opettaa. Ne ovat Aikiken (Jyväskylä) ja Hikari (Helsinki). Iwami on käynyt myös kahdesti Suomessa (2006 ja 2007). Japanin ja Suomen lisäksi *Hyōhō Niten Ichi-ryūta* harjoitellaan ainakin Englannissa, Kanadassa ja Filippiineillä.

Kirjalliset lähteet:

Hashi 20/1998: "*Bu, samurain ammatti*". Japanilaisen kulttuurin ystävät ry.

- Miyamoto, Musashi (1645/1984): *"A Book of Five Rings (Go Rin No Sho)." Käännös Victor Harris (1974). Flamingo. Fontana Paperbacks.*
- Miyamoto, Musashi (1645/1995): *"Maa, vesi, tuli, tuuli ja tyhjiys (Go Rin No Sho)". Suomennus (Samppa Lahdenperä) teoksesta Victor Harris (1974) "A Book of Five Rings". Otava, 3. painos.*
- Miyamoto, Musashi (1645/2000): *"The Book of Five Rings". Käännös Thomas Cleary (1993). Shambhala Classics.*
- Miyamoto, Musashi (1645/2002): *"The Book of Five Rings". Käännös William Scott Wilson. Kodansha International.*
- Tokitsu, Kenji (2004): *"Miyamoto Musashi: His Life and Writings". Shambhala Publications.*
- Wilson, William Scott (2004): *"The Lone Samurai". Kodansha International.*
- Yoshikawa, Eiji (1985): *"Musashi". WSOY.*

Sähköiset lähteet:

- Aikiken ry (<http://www.aikiken.fi/>)
- Friday, Karl (1997): Victor Harris' Life of Musashi (The Gorinnosho) (<http://www.uoguelph.ca/~iaido/bookreviews.koryuken.htm>)
- Hikari (<http://www.hikari.fi/>)
- Hurst III, G. Cameron (1982): *Samurai on Wall Street: Miyamoto Musashi and the Search for Success.* Journal of Alternative Perspectives (http://ejmas.com/jalt/jaltart_Hurst_0101.htm)
- Draeger, Donn F. (2000): *"Miyamoto Musashi".* Journal of Combative Sport. (http://ejmas.com/jcs/jcsdraeger_musashi.htm)
- Hyoho Niten Ichi Ryu Kenjutsu (<http://www.koryu.fi/NitenIchiRyuKenjutsu.htm>)
- Muromuto, Wayne (2002): *"Muso Gonnosuke and the Shinto Muso-ryu Jo".* (<http://www.furyu.com/archives/issue2/Muso.html>)
- Shindo Muso Ryu Jo Jutsu (<http://www.shindomusoryu.com/index.htm>)
- Sosnowski, Raymond (2007): *"Prelude to Translation, or Translation Prior to the Acquisition of Foreign Language Skills, Using Gorin no Sho as an Example"* The Journal of Alternative Perspectives on the Martial Arts and Sciences (http://ejmas.com/jalt/2007jalt/jcsart_sosnowski_0711.html)
- Tokitsu Ryu (<http://www.tokitsu.com>)
- The Hyoho Niten Ichi Ryu (<http://www.hyoho.com/>)

Gorin no Shon englanninkieliset käännökset:

- 1) Harris, Victor (1974): *A Book of Five Rings*
- 2) Nihon Services Corporation (Barrett, Brown, Kashiwagi ja Sasagaw, 1982): *Miyamoto*
- 3) Cleary, Thomas (1993): *A Book of Five Rings*
- 4) Ochiai, Hidy (2001): *Way to Victory: Annotated Book of Five Rings* (sis. käännöksen ja kommentit)
- 5) Wilson, William Scott (2002): *The Book of Five Rings* (sis. myös Yagyū Munenōrin tekstin *Heiho kadensho*)
- 6) Tokitsu, Kenji (2004): *Miyamoto Musashi - His Life and Writings* (sis. käännöksen, selventävät artikkelit ja kommentit)

Taistelutaitoja ovat harrastaneet vain Harris (kendo), Ochiai (karate-mestari) ja Tokitsu (karate, taiji, kendo, iaijutsu). Heistäkään kukaan ei ole varsinaisesti harjoitellut Musashin tyyllisuuntaa (*Hyōhō Niten Ichi-ryū*).

Miyamoto Musashin tunnettu kirjallinen tuotanto:

- 1) *Hyodokyo* ("The Mirror of the Way of Strategy"), kirjoitettu välillä 1605-1608, 28 artiklaa (21 toisessa versiossa).
- 2) *Heiho/Hyodo Sanjugo Kajo* ("The 35 Articles of Swordsmanship"), kirjoitettu 1641, 35 artiklaa.
- 3) *Heiho/Hyodo Shijuni Kajo* ("The 42 Articles of Swordsmanship"), kirjoitettu 1641. Laajennus kirjoituksesta *Heiho/Hyodo Sanjugo Kajo*.
- 4) *Gorin no Sho* ("The Book Of Five Rings"), kirjoitettu välillä 1643-1645.
- 5) *Dokkodo* ("The Solitary Way"), kirjoitettu 1645, päivätty samalle päivälle, jolloin *Gorin no Sho* valmistui, sisältää 19 sääntöä (toisessa versiossa 21 sääntöä).